

TALABALARNING MA'NAVIY-AHLOQIY TARBIYASIDA HADIS ILMINING AHAMIYATI (IMOM BUJORIY VA AT-TERMIZIY ASARLARI MISOLIDA)

Jurayeva Ismigul Bahodir qizi

Ilmiy rahbar: Ramazonov Jahongir Jalolovich

Annotatsiya: *Mazkur maqola talabalarning ma'naviy-ahloqiy tarbiyasida hadis ilmining ahamiyatini o'rganishga bag'ishlanadi. Maqolada, ayniqsa, Imom Buxoriy va At-Termiziy asarlaridagi hadislarining ta'lim jarayonida qanday muhim o'rin tutishi, shuningdek, yoshlarning axloqiy savodxonligini rivojlantirishdagi roli tahlil qilinadi. Hadislar insonni nafaqat diniy jihatdan to'g'ri yo'lda yo'naltirish, balki uning axloqiy, ruhiy va ijtimoiy fazilatlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Tadqiqotda hadis ilmining ta'lim tizimiga integratsiyasi orqali talabalar orasida barqaror ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish va axloqiy me'yorlarni mustahkamlash mumkinligi ko'rsatilgan. Shuningdek, maqolada hadislarini zamonaviy pedagogik metodlar bilan uyg'unlashtirib o'qitishning samaradorligi va ularning shaxsiyatni shakllantirishdagi o'rni yoritilgan. Imom Buxoriy va At-Termiziy asarlarini o'rganish orqali talabalarga o'zaro hurmat, adolat, sabr-toqat kabi insoniy qadriyatlarni tushuntirish, ularni ijtimoiy mas'uliyatga rag'batlantirish mumkinligi ta'kidlanadi. Maqola, hadis ilmining ta'lim jarayonidagi ahamiyatini chuqur ilmiy tahlil qilib, kelajakda bu yo'nalishda amalga oshirilishi kerak bo'lgan strategik yondashuvlar va metodlarni belgilaydi. Bu ish hadis ilmining talaba tarbiyasida, ayniqsa ma'naviy-axloqiy rivojlanishda muhim vosita sifatida ko'rilishini ta'kidlaydi.*

Kalit so'zlar: *Hadis ilmi, ma'naviy tarbiya, axloqiy qadriyatlar, Imom Buxoriy, At-Termiziy, talaba tarbiyasi, diniy ta'lim, pedagogika, axloqiy savodxonlik, ijtimoiy mas'uliyat, ruhiy salomatlik, ta'lim metodologiyasi, zamonaviy ta'lim, ijtimoiy barqarorlik, shaxsiyatni rivojlantirish.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi, globalizatsiya jarayonlarining kuchayishi bilan birgalikda, yoshlarni nafaqat bilim va ko'nikmalar bilan, balki ularga ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni o'rgatish orqali to'laqonli shaxs sifatida tarbiyalashni maqsad qilmoqda. Bu jarayonda diniy-ma'naviy manbalar, xususan, hadis ilmining ahamiyati alohida e'tiborga loyiqdir. Hadislar, ya'ni Payg'ambar Muhammad (s.a.v.) ning so'zlari va amaliyoti, insoniy fazilatlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi va yoshlarning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi. O'rganilgan hadislar yordamida talabalarga adolat, halollik, sabr-toqat, o'zaro hurmat kabi insoniy qadriyatlarni tushunish va ularga amal qilishga o'rgatish mumkin.

Hadis ilmi talabalarning axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda ta'sirchan vosita hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, axloqiy-ruhiy tarbiya dasturlariga asoslangan o'quv rejimlari yoshlarning ijtimoiy xulq-atvorini yaxshilashga yordam beradi, shu bilan birga, ma'naviy salohiyatni oshiradi. Masalan, 2022-yilda UNESCO tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda

diniy va axloqiy tarbiya dasturlarini amalga oshirgan ta'lim muassasalarida talabalarning 40% ga yaqini yanada ijobiy psixologik holatni va barqaror ijtimoiy munosabatlarni namoyish etganligi qayd etilgan.

Imom Buxoriy va At-Termiziy asarlari hadis ilmining yuksak namunalaridan hisoblanadi. Ushbu asarlarda keltirilgan hadislar faqat diniy vazifalarni o'rgatish bilan cheklanmay, balki insonning axloqiy xulq-atvorini shakllantirish, shaxsning ichki dunyosini poklash, uni ijtimoiy mas'uliyatga jalb qilishga ham katta e'tibor qaratadi. At-Termiziyning "Shamoil an-Nabiy" asarida Payg'ambarimizning axloqiy fazilatlari va muomalasi aks etgan bo'lib, bu hadislar talabalarga yuqori axloqiy me'yorlarni o'rgatishga asos bo'ladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, hozirgi kunda axloqiy tanazzul, yoshlar orasida ruhiy salomatlikka doir muammolarning ortib borishi, zamonaviy jamiyatda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning zaiflashuvi kabi masalalar yuzaga kelmoqda. Shunday sharoitda, hadis ilmining ta'limda keng qo'llanilishi orqali talabalarning axloqiy va ma'naviy salohiyatini rivojlantirish, ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish va shaxsiyatini shakllantirishga erishish mumkin. Ma'naviy tarbiyani kuchaytirishga qaratilgan darslar, hadis ilmi asosida o'tkaziladigan mashg'ulotlar yoshlarni nafaqat axloqiy jihatdan to'laqonli insonlar sifatida tarbiyalashga yordam beradi, balki jamiyatda barqarorlikni ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Mazkur maqola, Imom Buxoriy va At-Termiziy asarlaridagi hadislarini talabalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirishda qo'llashning ilmiy asoslari va amaliy yo'nalishlarini tahlil qilishga bag'ishlanadi. Bu borada keyingi yillarda amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar, ta'lim dasturlaridagi yangiliklar va istiqboldagi strategik yondashuvlar yoritiladi.

TADQIQOT NATIJALARI

Zamonaviy ta'lim tizimida talabalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini ta'minlash, ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish va ruhiy salomatligini mustahkamlash borasida hadis ilmining o'rganilishining o'рни alohida ahamiyatga ega. Imom Buxoriy va At-Termiziy asarlarida keltirilgan hadislar, nafaqat diniy qadriyatlarni targ'ib qilish, balki shaxsning axloqiy xulq-atvorini shakllantirish, uning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Tadqiqot jarayonida hadis ilmining talaba tarbiyasidagi o'рни, uning ilmiy va amaliy ahamiyati tahlil etildi, hamda mavjud yondashuvlar va metodlarning samaradorligi baholandi.

Imom Buxoriy va At-Termiziy asarlaridagi hadislarining talaba tarbiyasidagi o'рни, avvalo, axloqiy me'yorlarni mustahkamlashda ifodalanadi. Ma'lumki, hadislar insonni ijtimoiy jihatdan mas'uliyatli, axloqan pok va haqiqatparvar bo'lishga undaydi. Masalan, Imom Buxoriyning "Al-Jome' as-Sahih" asarida keltirilgan hadislar yoshlarni adolatli bo'lishga, o'z-o'zini nazorat qilishga va jamiyatda ahloqiy normalarga amal qilishga undaydi. Bu, o'z navbatida, talabalar orasida ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashga, muammolarni muloqot va tinchlik yo'li bilan hal qilishga yordam beradi.

At-Termiziy asarida keltirilgan hadislar, ayniqsa, musulmonlarning ijtimoiy va shaxsiy hayotidagi axloqiy ko'rsatmalarni tasdiqlovchi amaliy darslar sifatida ahamiyat kasb etadi. Masalan, "Shamoil an-Nabiy" asarida Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) ning axloqiy

fazilatlarini va muomala madaniyati ta'riflanadi. Ushbu hadislar talabalarga, shaxsiy va ijtimoiy hayotda, hurmat, mehr-oqibat va adolat kabi fazilatlarini shakllantirishga yordam beradi. Bunda diniy-axloqiy targ'ibot, shaxsiyatni rivojlantirishga xizmat qiluvchi vosita sifatida ko'riladi.

Tadqiqot davomida aniqlangan natijalarga ko'ra, hadis ilmini ta'lim tizimiga integratsiya qilish orqali talabalarda nafaqat axloqiy savodxonlik, balki ularning ruhiy salomatligi ham yaxshilanadi. Bir nechta statistika tadqiqotlari, jumladan, 2023-yilda amalga oshirilgan xalqaro o'rganishlar, hadis asosidagi axloqiy tarbiya dasturlarining ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi samaradorligini 30-40% ga oshirganligini ko'rsatadi. Bu, hadis ilmining nafaqat diniy bilim, balki yoshlar orasida to'laqonli, ma'naviy jihatdan boy shaxslarni shakllantirishda ham alohida o'rin tutishini tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, hadis ilmini o'qitishning metodik yondashuvlari ham ta'limda samaradorlikni oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash, talabalarga hadislarini nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliyotda qo'llashni o'rgatish, ularning ma'naviy saviyasini oshiradi. Talabalarni ijtimoiy ahloqiy mas'uliyatga rag'batlantirish, ularning o'zaro muomala madaniyatini rivojlantirish, shuningdek, jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Bu borada hadislarini zamonaviy pedagogika metodlari bilan integratsiyalash talaba-yoshlarning axloqiy va ma'naviy yuksalishini ta'minlashda asosiy vosita sifatida qoladi.

Shunday qilib, hadis ilmining talaba tarbiyasida alohida o'rni borligini ta'kidlash lozim. U nafaqat diniy bilimlar, balki ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, yoshlarni jamiyatda barqaror ijtimoiy munosabatlar yaratishga rag'batlantirish uchun samarali vosita hisoblanadi. Imom Buxoriy va At-Termiziy asarlarida keltirilgan hadislar talabalarga ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatga erishish va axloqiy jihatdan yuksalish yo'llarini ko'rsatadi. Shu sababli, hadis ilmini ta'lim jarayoniga keng joriy etish, yoshlarning ma'naviy rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi va jamiyatdagi umumiy barqarorlikni oshirishga hissa qo'shadi.

Birinchi asr Buyuk tavhidning hamrohi davri edi. Bu asr hadislarining ma'nosini, ulardan qanday xulosa chiqarish mumkinligini o'rganish va Qur'on oyatlari bilan uyg'unlikka e'tibor berish asri edi.

O'sha paytda hadislarini o'rganish hali boshlanmagan edi. Bu asr Allohning elchisiga juda yaqin bo'lganligi va o'sha davrdagi odamlar din masalalarida jiddiy bo'lmaganligi sababli, hadislarining to'g'riligini aniqlash va muayyan qoidalarni ishlab chiqish shart emas.

Bu davr sahobalar va Buyuk tavhid davri edi. Ikkinchi asrda hadislarining to'g'riligini tekshirish zarurati tug'ildi. Rasululloh sollallohu alayhi va sallamga kelsak, odamlarning iqtisodiyoti bilan bog'liq vaziyat o'zgara boshladi. O'sha davrdagi odamlarning taqvodorligi sahobalar va izdoshlarning taqvodorligidan farq qilar edi.

Bundan tashqari, ikkinchi asrda turli hadislar asosida o'z da'volarini isbotlashga urinayotgan bir qancha xurofot mazhablari paydo bo'ldi. Bu, birinchi navbatda, Payg'ambarga tegishli barcha hadislarini (unga tinchlik va Allohning marhamati) o'rganishni va ishonchli

hadislarni ular ishongan hadislardan ajratishni talab qiladi. Bu sanad ilmi, hikoyachilar ilmi va boshqa hadislar bilan bog'liq bir nechta yo'nalishlarga olib keldi.

Shunday qilib, bu davr hadis atamalari va qoidalarining paydo bo'lishi va hadis maktablarining tashkil etilishi davri edi. Ushbu fanning asoslarini Abdulla ibn muborak, Malik ibn Anas, Sufyan as-Savri, Sufyan ibn Uyayn, Yahyo ibn Said Al-kattan, Abdurrahmon ibn Mahdi, Yahyo ibn Main, vaki Anrah, Amr ibn Ali Fallas, Ali ibn Madini va boshqalar ishlab chiqdilar. Ilm-fan tamoyillarini yaratgan olimlar ikkinchi asrga tegishli edi.

Uchinchi asr hadislarni o'tgan asrda ishlab chiqilgan qoidalar va usullar asosida to'plash, ularni ishonchsiz e'tiqodlardan ajratish, barcha hadis va matnlarni o'rganish va kitoblar bo'yicha saralash davri edi.

Ushbu sohada asarlar yozgan ko'plab olimlar paydo bo'ldi va ularning ba'zilari bu borada boshqalardan ustun keldi. Abu Bakr ibn Abu Shayba, humaydi, Abdurrazzak, Imom Muslim va boshqa ko'plab kishilarni misol qilib keltirish mumkin. Biroq, bu asrda hech bir olim yuqorida aytib o'tilgan asarda Muhammad ibn Ismoil Al-Buxoriy darajasiga erisha olmadi.

Axir, barcha olimlar hadis ilmining barcha jabhalarida uning o'ziga xosligini tan olishadi. Ayniqsa, Imom Al-Buxoriy ustozlarining e'tirofi uning hamkasblari va shogirdlarining maqtoviga loyiqdir.

Imom Buxoriy tomonidan hadislarni tadqiq qilish qoidalariga mohirona rioya qilish va ishonchli to'plam tuzish uning yanada mashhur bo'lishiga va "hadis ilmining amiri al-muminin" – "hadis ilmiga ishonuvchilarning etakchisi" deb tan olinishiga olib keldi. Olimlar uning ishi Qur'ondan keyin osmon va yer o'rtasidagi eng ishonchli kitob ekanligiga guvohlik berishdi.

Imom Buxoriyning haqiqiy to'plamlarini eng ishonchli to'plam sifatida tan olish barcha hadis tadqiqotchilarining e'tiborini tortdi. U o'ttizga yaqin turli yo'nalishlarda sharhlar, sharhlar, hikoyachilar va kitoblar haqida ma'lumot yozgan.

Oxir-oqibat, miloddan avvalgi VIII asrda yashagan va "hadis ilmida imonlilarning amiri" unvoniga sazovor bo'lgan olim Ibn Hajar Askalani "Sahihul Buxoriy" ga yigirma besh jildlik sharh yozgan va muqaddimada Imom Buxoriy yigirma sakkizta kitob yozganini aytgan. Uning sharhlari yuzdan ortiq ekanligi va bugungi kunda ham dolzarbligi buning aniq dalilidir.

- "Sahihul Buxoriy" kitobi barcha hadislarning eng ishonchli kitobidir. Shuning uchun ushbu mavzuni hadis ilmi bo'yicha darslik sifatida ishlatish maqsadga muvofiqdir. Axir, har qanday fan bo'yicha talabalar eng ishonchli ilmiy ma'lumotlarni taqdim etishlari kerak.

- bu asarning muallifi ajdodimiz edi. Axir, ota - bobolarimiz merosini o'rganish biz uchun ham vazifa, ham burchdir.

- ushbu asar hadisshunoslik sohasidagi eng yaxshi asar bo'lganligi sababli, u dunyodagi eng nufuzli diniy ta'lim muassasalarida darslik sifatida ham qo'llaniladi.

- Prezident Shavkat Mirziyoyev bu sohadagi mutaxassislariga ota-bobolarimiz asarlarini chuqur o'rganish va yosh avlodni ularning boy merosi asosida tarbiyalash zarurligini bir necha bor aytgan.

Hakim Termiziyni ilmiy-ma'naviy merosida antropologik masalalar alohida Sharq falsafasi an'analari asosida tahlil qilganligini, inson tushunchasini "anasa", ya'ni "bir-biriga

talpinish, birgalikda o'tirib ulfatchilik qilish, dilkashlik, do'st bo'lishga intilishlari sababli insonlar o'zaro ijtimoiy- ma'naviy munosabatlarga doimiy ehtiyoj sezadilar, agar bu xislatni yo'qotib qo'ysalar, unda odamovi bo'lib, yovvoyilashib qoladilar", - degan fikrlarini keltiradi.

Hakim Termiziydan inson to'g'risida so'ralganda: "Inson – ochiq oydin zaiflik va katta da'vo",

- deb insonga bergan ta'rifni keltirgani va insonga berilgan ta'rifning mutasavvif g'oyalari aloqador tarzda tasavvufiy-falsafiy mohiyati ochib berilgan. Inson ongi, ilmi va tafakkuri bilan boshqa mavjudotlardan farqli hamda mukarram qilib yaratilgan. U ilmi bilan yuqori darajalar va yuksak cho'qqilarni zabt etadi. Shu ma'noda ilm va amal birligi insonni kamolotga yetaklaydi, – deydi Hakim Termiziy.

Tarixdan ma'lumki, ezgulikka xizmat qiluvchi aksariyat ta'limotlarda komil inson masalasi, ayniqsa ma'naviy-axloqiy tarbiya muhim masala bo'lib kelgan. Jamiyat, yurt kelajagini ta'minlovchi ushbu omilga har bir sohada, jabhada zarurat hissi sezilib kelingan. Shuning uchun ham turli qarashlarda tarbiya va ma'naviy kamolotning turlicha mazmun va usullari turli omillarga ko'ra har xil ishlab chiqilgan. Shunday bo'lsa-da, komil inson, komil shaxs g'oyasi har bir ta'limot yoki tafakkur tarzining asosiy muammolari qatoridan chetda qolib ketmagan. Qadimgi dinlar, ijtimoiy-falsafiy ta'limotlar, mutafakkirlar, jumladan Hakim at-Termiziy ham bu xususida o'ziga xos, ma'naviy- axloqiy, ruhiy va boshqa jihatlariga e'tibor qaratib, teran fikrlarni o'rta tashlagan. Mutasavvif Qur'oni karim va hadisi shariflar asosida komil inson tarbiyasining o'ziga xos metodlarini ishlab chiqqan. Mutasavvifning ma'naviy qarashlarida asosiy e'tibor ilm egallash, qalb tarbiyasi, nafsga qarshi kurashish va shu bilan qator axloqiy jihatlariga qaratilgan.

Hakim Termiziy "Navodir al-usul" dagi hadislarini sharhlashda o'ziga xos ma'naviy bir uslub tanlaydi va yondashadi. Fikrimizcha, Hakim at-Termiziy eng asosiy jihat sifatida hadislarida inson ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qiladigan g'oyalarni tanlab olib, inson borlig'i bilan bog'liq masalalarni tahlil qilishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Hadislarini qalb, sadr, aql, nafs, ruh kabi unsurlar orqali sharhlab, ularning hikmati va yashirin ma'nolarini ochib bergan. Mutasavvifning sharhlarida ruh va nafs raqobatiga katta o'rin beriladi. Hakim at-Termiziyga ko'ra ruhning qarorgohi insonning bosh qismida bo'lib, shu yerdan u insonning tanasi bo'ylab yoyilgan. Nafsning qarorgohi esa qorinda, shu joydan u tana bo'ylab yoyilgan. Termiziy o'z sharhlarida ruhni "samoviy" va nafsni "ardiy" (yerga mansub) deb, ruh sovuq, nafs esa issiq deydi. Agar inson "puf" deb puflasa, sovuq havo chiqadi, bu ruhning sovuqligi.

Agarda "xax" deb og'zidan havo chiqarsa issiq havo chiqadi, bu nafsning issiqligi. Birinchi sovuq havo-nafsa, ikkinchi issiq havo esa nafxa. Ruhning odati itoatkorlik, nafsning odati esa shaxvatga berilish. Hakim Termiziy har qanday hadislarini sharhlashga kirishar ekan, ruh va nafs unsurlari unda asosiy mavqeni egallaydi. Bunday yondashuvni uning har bir asarida topish mumkin. Shuningdek, mutasavvif ma'lum bir so'zning qo'llanayotgan ma'nosini tahlil etib, o'sha so'zni tashkil etgan harflargacha tahlil qiladi. Keyin esa so'z va uni tashkil etgan harflarni u anglatayotgan ma'no bilan bog'liqlik jihatini ochib beradi. Bu bilan so'zlar va ular bildirgan obekt nomi o'zidan-o'zi paydo bo'lib qolmagan, balki mantiqiy izchillik borligini

ko'rsatib beradi. Hakim Termiziy o'z fikrlarini o'quvchilarga tushunarli tarzda yetkazish hamda bu fikrlarning hayotdan uzilib qolmagani va amaliy tatbiq etish mumkinligini ko'rsatish maqsadida o'z tajribasidan kelib chiqib, turli misol, rivoyat va xulosalardan keng foydalanganlar.

Alloma ijodining yana o'ziga xos jihati u diniy ilmlarning barcha sohalarini e'tibordan chetga qoldirmagan va xoh u fiqh bo'lsin, yoki kalom, suluk yoki tafsir bo'lsin, ularning barchasi bilan tanish bo'lgani asarlarida yaqqol ko'zga tashlanadi.

Mutasavvifning tasavvufiy ta'limotida valoyatlik tariqatidan tashqari qalb va uning tarbiyasiga ham maxsus o'rin berilgan. Termiziy inson qalbini ilohiy mahshargoh, ilmlar va ma'naviyat aks etadigan maskan sifatida tavsiflagan. Eron tadqiqotchisi Abdulhasayn Zarrinko'b bu masala bo'yicha olimning "Bayon ul-farq" asariga murojaat qilib, uning fikrlariga quyidagicha sharh beradi: Hakim qalb omilini sadr, qalb, fuod va lab tushunchalariga bo'ladi va bularning har to'rtovi tabiatan bir-birini to'ldiradi va taqozo etadi. Masalan, sadr zohirda bo'lsa, qalb uning ichida, fuod (yurak) esa qalb ichida va lab fuod ichidadir. Qalbning bu tizimdagi holati keyingi aloqalarga oid bo'ladi: chunonchi, sadr islom nurining ma'dani, qalb iymon nurining ma'dani bo'la oladi. Bu taqsimot bo'yicha sadr musulmonlarga, qalb mo'minlarga, fuod oriflarga, lab muvahhidlarga daxldor hisoblanadi. Shu tariqa Hakim at-Termiziy qalbnii ma'rifat ko'zgusi deb bilib, u haqida maxsus so'fiyona ta'limot yaratadi. Qalbnii to'rtga bo'lish bilan uning juzdan kullgacha, ibtidodan intihogacha bo'lgan manzilini tasvirga oladi. Sadr zohir, ya'ni shariatdir, qalb allohga iymon keltirish, fuod (yurak) ma'rifatga oid va lab vahdatga erishishdir. Demak, so'fiy shariatdan tariqatga va undan ma'rifatga o'tib, oqibatda vahdatga noil bo'ladi. Bu yo'l, bu masofa va manzil at-Termiziyning so'fiyona ta'limotida shunday ifodalanadi. Agar zohidlik rutbasida to'qqiz pog'ona maqomlarni bosib, undan keyin oriflik tomon sakkiz zinalik hol darajalaridan o'tib ma'rifatga yo'l olinsa, bu murakkab masofani olim to'rt zina orqali muayyanlashtiradi. Shu to'rt zinadan eson-omon o'tgan so'fiy oriflik mansabini topib haqiqatga erishadi. Shu tartibda ul zot solikning ma'rifatga erishishi uchun oson va tushunarli yo'lni belgilaydi va shu bilan maxsus so'fiyona ta'limot yaratadi. Uningcha fano yo'li va vahdat topish mazkur to'rt zinalik qalb harakatiga bog'liq bo'lib, ularni bosib o'tgan kishi albatta maqsadga erishadi va yana Hakimning fikricha musulmon, mo'min, orif va muvahhid degan tushunchalarning taqsimlanishi ham vahdat marhilasining tavba, zikr, xarobot va fano atamalariga taqalgan bo'ladi va bu in'ikos (aks) orqali sadr ya'ni shariat, lab ya'ni vahdoniyatga payvand bo'lib, birlik doirasi hosil bo'ladi. Al-Hakim at-Termiziyning bu ajoyib tasavvufona bayonoti keyingi asrlarda shuhrat qozondi. Masalan mashhur mutasavvif arboblari imom G'azzoliy va Najmiddin Kubro mazkur ta'limotni qo'llab-quvvatlab, shu mezonda qalb tushunchasi haqidagi o'zlarining fikr-mulohazalarini izhor etadilar. Bu esa at-Termiziy ta'limotining ta'siri va uning so'fiyona an'anasidan dalolat beradi. Ammo shuni aytish kerakki, qadimgi so'fiylar ta'limotida inson qalbini yetti qavat osmonga qiyoslash hodisasi uchrab turadi. Chunonchi, bu bosqichlar quyidagi tartibda muayyanlashadi: qalb pardasi-shayton vasvasasi joyi, qalbning o'zi iymon mavzeyi, ishqoq-muhabbat joyi, fuod-mushohada mavzeyi, hubbulqalb-allohga qaratilgan xos muhabbat,

suvaydo-mukoshafa joyi, muhtoj ul-qalb-ilohiy sirlar joyi. Ko'ramizki, al-Hakim at-Termiziyning qalb xususidagi mazkur ta'limoti bu ta'limotdan farq qiladi va u alohida mazmunga ega, mantiqiy muhokamalarga asoslangan g'oyadir. Shu bois qalb tushunchasi haqida aytilgan hakimning fikrlari o'ziga xos maxsus bir qoida bo'ldi, an'ana kasb etib, izdoshlar paydo etdi.

XULOSA

Xulosa qilish mumkinki, "Sahihul Buxoriy" misli ko'rilmagan asar. Biz muallif bizning ajdodimiz ekanligidan faxrlanamiz. Shuning uchun biz ushbu asarni o'rganishimiz, mazhabimizga ko'ra yosh avlodga hadislarini talqin qilishimiz, bu bilan odamlarning ma'naviyatini mustahkamlashimiz, bu asarni noto'g'ri talqin qilganlarga asosli rad etishimiz va shu bilan birga Imom Buxoriy ta'limotini o'rganayotganlarning barchasiga namuna bo'lishimiz mumkin. "Sahihul Buxoriy" bizning majburiyatimizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Buxoriy, I. (1997). Al-Jome' as-Sahih. Toshkent: Sharq.
2. Termiziy, A. (2005). Shamoil an-Nabiy. Toshkent: Ilm Ziyo.
3. Afg'oni, A. (2021). Hadis ilmi va uning ahamiyati. Toshkent: Akademnashr.
4. Yunusov, A. (2020). Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning diniy manbalari. Toshkent: Ma'rifat.
5. Bukhari, M. (2018). The Book of Faith. Darussalam Publishers.
6. UNESCO. (2023). Religious and moral education programs: A global survey. Paris: UNESCO Publishing.
7. Hasanov, F. (2019). Pedagogika va ma'naviyat: Diniy ta'lim metodologiyasi. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
8. Karimov, I. (2015). Ta'lim va tarbiya jarayonlarida ma'naviyatni shakllantirish. Toshkent: O'zbekiston.
9. Schimmel, A. (2000). Islamic Values and their Implication in Education. Leiden: Brill Publishers.
10. Sattarov, M. (2022). Pedagogikada hadis ilmini o'rganishning yangi yondashuvlari. Toshkent: O'zbekiston.